

ENFLASYON VE TEDİYE MUVAZENESİ

Yazan : *Kemal KURDAŞ*

İktisat ilminin, çeşitli tecrübeleriyle her günkü hayatımıza en ziyade girmiş kelimelerinden biri muhakkak ki enflasyondur. Kelime İngilizce, şişirmek, üfleme mânasındaki "inflate" mastarından gelmekte ve aslı da aynı manayı veren Lâtincede Inflare kelimesine dayanmaktadır. (1)

Enflasyon gibi mühim bir iktisadî vakıayı bir kaç kelime ile tarif edebilmek gerçekten müşküldür. Her tarif gibi böyle bir tarifin de bir çok noksanları olması mukadderdir. Bilhassa enflasyonun tediyeye muvazenesindeki tesirleri hakkında aşağıda vereceğimiz izahattan sonra enflasyon mefhumunu bir kaç kelime ile tarif etmeğe çalışmaktaki müşkülât ve bu mevzudaki klâsik tariflerin noksanlıkları daha ziyade tebarüz edecektir.

Bütün bu mülâhazalarla birlikte sırf iç ekonomi zaviyesinden bir tarif verilmek istenirse, enflasyonu kısaca ve basitçe; Bir ekonomide bir devreden diğerine umumî sarfiyatta - umumî efektif talepte - yekûn mal ve hizmet arzına nazaran olan artış sebebiyle umumî fiyat seviyesinin yükselmesi şeklinde tarif edebilmek mümkündür.

Enflasyonun klâsik miktar nazariyesinin mefhumlarına uygun olarak daha basit bir ifadesi; ekonomideki iştirâ gücünün, tedavüldeki paranın miktarının veya tedavül sür'atının artması neticesinde mal ve hizmet arzına nazaran daha fazla yükselmesiyle fiyatların bir evvelki devreye nazaran şişmesi, artmasıdır. Enflasyonun günlük konuşmalarda en fazla rastlanan bir ifadesi ise, mal ve hizmetler muvacehesinde paranın satın alma gücünün düşmesi, kısaca paranın bir evvelki devreye nazaran değerinden kaybetmesidir.

Bir ekonomide umumî fiyat seviyesi, piyasaya arzedilen mal ve hizmetlerle bu mal ve hizmetlere karşı olan yekûn sarfiyata - umumî efektif talebe - göre taayyün eder. Kapalı, yani dışla münasebeti olmıyan bir ekonomide, bir devreden diğerine umumî sarfiyat - yekûn efektif talep artar, mal ve hizmet arzı aynı kalır, veya sarfiyattaki artış kadar artmazsa, umumî fiyat seviyesinin yükseleceği kolaylıkla anlaşılır. Ekseri

(1) The Shorter Oxford English Dictionary, on Historical principles. Volume. I. third edition, inflate.

Yeni Redhouse lûgati. 1950. inflate.

ekonomilerde, umumî sarfiyatın menbalarını, amme sektörü sarfiyatı ve hususî sektör sarfiyatı şeklinde ikiye ayırabilmek mümkündür. Amme sektörü ile hususî sektör sarfiyatı da kendi içlerinde ayrıca istihlâk sarfiyatı ve yatırım sarfiyatı olarak ikiye bölünebilirler. Hususî sektörün istihlâk sarfiyatı esas itibariyle bir evvelki devrenin gelirinin bir tabiidir. Halkın elinde, Devlet tahvilleri gibi kolayca nakde kabili tahvil geniş likit kıymetlerin biriktiği kontrollü harp ekonomilerinde uzun müddet tatmin edilemeden birikmiş istihlâk talebinin, harp sonrasında eldeki likit kıymetlerden de faydalanarak birden piyasaya dökülmesi; kredi ile ve taksitle satış gibi halkı ilerki gelirlerini karşılık yapıp halihazırda mevcut imkânları fevkinde istihlâkta bulunmaya sevkeden yeni usullerin çıkması gibi istisnai haller dışında hususî sektörün istihlâk talebi esas itibariyle bir evvelki devrede realize edilen gelire tabi olarak seyrederek (2). diğer bir ifadeyle istisnai haller hariç istihlâk talebinde bir devreden diğerine otonom büyük artmalar, eksilmeler olmaz. İstihlâk talebi umumî sarfiyatın artmasında dinamik bir unsur değildir. Buna mukabil hususî sektörün yatırım sarfiyatında evvelki devrenin geliri ile bağı olmayan bir dinamizm mevcuttur. Müteşebbisler her yeni yatırımdan, verdikleri faizler dahil masraflarını karşıladıktan sonra net bir gelir ümit edebildikleri müddetçe yatırım yapmak isteyeceklerdir. Yatırımdan ümit edilen net gelir (3) nisbeti - Marginal Efficiency of capital - büyüdükçe yatırım yapmak arzusu şiddetlenir. Yeni icatlar, yeni istihlâk sahalarının açılması, propaganda ile yeni ihtiyaçların yaratılması gibi sebepler yatırımın verimliliğini, dolayısıyla yatırım sarfiyatı arzusunu artıran mühim amillerdendir. Muayyen bir iktisadî ve sosyal seviyeye erişip fertlerinde teşebbüs kudreti doğmuş az gelişmiş ekonomilerde yatırımın Marginal verimi çok yüksektir. Bu memleketlerde her saha bakir, rakipsizdir ve basit ifadeyle nereye bir atılsa beş vermektedir. Netice itibariyle muayyen bir tekâmül seviyesine erişmiş az gelişmiş memleketlerde büyük verim muvacehesinde her sahada yatırım için hutsuz bir talep olduğu söylenebilir.

Yatırım taleplerinin normal finansman yolu, millî gelirden yapılan tasarruflardır. Fakat tasarrufların talepleri karşılamaya kifayet etme-

(2) İstihlâk talebi ve hususiyetleri hak. Bakınız: J. M. Keynes: The General theory of Employment, interest and Money. Ch. 8, 9, 10, MacMillan 1949.

Duessenberry James. S. Income, Saving and the theory of consumer behavior. Harward University press. Cambridge. 1949.

Hansen Alvin H. Business cycles and National Income. Ch. 10. 12 Norton 1951.

Clark Colin. The Economics of 1960. MacMillan c. London 1952.

(3) Mefhumun etraflı bir izahı için bakınız: Keynes J. M. zikri geçen eser, ch. 11.

Dillard D. The economics of J. M. Keynes, Ch. 7. Crosby Lochwood. 1950.

Hansen A. H. zikri geçen eser. ch. 9. The Determinants of Investment.

mesi ve bir bütün olarak bankacılık sisteminin bu taleplere, icabında Merkez Bankalarına da baş vurarak, finansman imkânını bahşetmesi halinde, yatırım talepleri kolayca ve süratle normal tasarruf imkânlarını aşıp piyasaya her devrede bir evvelki devreye nazaran ilâve sarfiyatla çıkabilir. (3a)

Devletin sarfiyatında da hususi sektörün yatırım sarfiyatına müşabih ve ondan çok defa daha ileri bir dinamizm ve otonomi mevcuttur. Geniş mânasında Devlet, hakiki veya mefruz faide ve ihtiyaçlara göre, bütçeler ve işletme hesaplarıyla amme sektörüne dahil daire ve teşekküllerin yıllık masraflarının hacmini daraltıp genişletebilmekte; ayarlıyabilmektedir; Ekonomik icap ve zaruretlere uygun olarak kullanıldığı takdirde cemiyete büyük faydalar sağlayabilecek bu ayarlama, tesbit hak ve hareket kabiliyeti zımında devletlerin amme sarfiyatını; vergi, resim, harç, kira, kâr vesaire namlarıyla ekonomiden sağladıkları gelirler ve halktan yaptıkları istikrazların imkânları dışında tesbit ettikleri ve böylece ekonomiye her yıl yeni enflasyonist iştirâ güçleriyle dahil oldukları sık sık görülen hallerdendir.

Buraya kadarki izahat hülâsa edilirse denebilir ki; ekonomide umumî fiat seviyesinde yükselme tevlit eden, efektif talepte - umumî sarfiyatta - bir devreden diğerine olan artış başlıca, hususî sektörün yatırım sarfiyatındaki veya amme sektörü sarfiyatındaki artışlardan tevellüt edebilir. Tarihen enflasyon sebepleri arasında en çok rastlanan şekil devletin aşırı sarfiyatıdır. Gerçekten, fertlerin istihlâk sarfiyatı modern harp ekonomileri ve geniş devlet borçlanmaları mekanizmaları teşekkül edinceye kadar pek geniş ölçüde eldeki gelirlerle bağlı kalmıştır. Kısaca fertler devletlerden çok daha iyi, ayaklarını yorganlarına göre uzatmayı bilmişlerdir. Hususî sektörün yatırım sarfiyatının da kâğıt para ve bankacılık sisteminin teşekkülüne kadar esas itibarıyla umumî tasarruf hacmi içinde seyrettiği söylenebilir. Devlet sarfiyatına gelince; devlet kudretini elinde bulunduranlar çeşitli bahanelerle zamanımızda olduğu gibi ma-

(3a) Aynı fikri Robertson'un Period analizi tabirleriyle şöylece tekrarlayabilmek mümkündür: Ekonomiye yeni para enjekte edilerek veya atıl para harekete getirilerek veya paranın velositesi artırılarak her devrede, bir evvelki devrenin kabili sarf gelirinden yapılan tasarruflardan "Disposable Savings of yesterday" daha fazla yatırım sarfiyatında bulunulabilir. Böylece bu günün gelirinden yapılan tasarruflar "Realized Savings of today" dünün kabili sarf tasarruflarından "Disposable Savings" daha büyük olur.

Fikir için bakınız: Hansen Alvin Harvey: Economic policy and full Employment, P. 35, ch. III, p. 187 ch. XVI Mc. Graw Hill, New York 1947 Second printing.

Hansen Alvin Harvey: Business cycles And National Income Appendix: The Robertsonian and Swedish systems of Period Analysis.

Dennis H. Robertson: Essays in Monetary Theory p.s. King. Ltd. London 1940.

zide de ellerindeki imkânlar ve gelirlerinin fevkinde sarfiyatta bulunmaktan çekinmemişlerdir. Aşırı devlet sarfiyatı her zaman enflasyonist hareketin ana menbalarından biri olmuştur.

* * *

Fiat seviyesinde yükselme tevlit eden umumî sarfiyat - efektif talep - artışlarını realize edip fiiliyata geçirebilmek için istifade edilen vasıtalar pek çok ve değişik olmuş ve bunlar zamanla büyük tahavvüllere uğramışlardır.

Madenî para sisteminin hakim olduğu devirlerde en ziyade rastlanan şekil tedavüldeki madenî paraların kıymetli maden muhtevalarını azaltarak para miktarını çoğaltmak - tağşişi sikke, Debasement - böylece elde edilen imkânlarla fazla masrafları finanse etmektir. Cemiyetlerin mübadele ekonomisine geçtiği ilk devirlerden itibaren devlet kudretini elinde bulunduranlar tedavüldeki paranın kıymetli maden kısmını azaltarak piyasaya yeni para çıkarmak yolunu keşfetmişler ve bunu pek büyük kesretle kullanmışlardır.

Kralları, sultanları, tağşişi sikkeye gitmeğe mecbur eden sebepler pek çok ve çeşitlidir. En ziyade rastlanan şekil girişilen harplerin masraflarını finanse etmek zaruretidir. Sarayların aşırı masraflarını, saray eğlencelerini ve düğünlerini finanse edebilmek zarureti de sık sık krallar tağşişi sikke usulüne baş vurmaya zorlamıştır.

Memlekette umumî bir hareket ve kalkınma yaratmak iddiasıyla tedavüldeki madenî paranın müstemirren tağşiş edildiği devirler de olmuştur. Bunun tipik misali 18 inci asır başlarında 14 üncü Lui Fransa-sında görülür. Piyasaya bol miktarda kâğıt para çıkaran Maliye Nazırı John Law gittikçe kıymetten düşen kâğıt parasına halkın itimadını arttırmak maksadiyle tedavüldeki madenî parayı 1719 Eylül ve 1720 Aralığı arasında altın meskûkatta 28 ve gümüş meskûkatta 35 defa olmak üzere hemen her 15 günde bir tağşiş etmiştir (4). Kalkınmayı finanse etmek maksadiyle bol kâğıt para basıp altın ve gümüş meskûkatı da sayısız defa tağşiş etmek suretiyle yapılan bu tecrübenin felâketimiz neticeler doğurduğunu ilâveye hacet yoktur.

Madenî para devrinde tağşişi sikke yanında müşahede edilen diğer bir enflasyon yolu bizzat tedavüldeki altın ve gümüş meskûkatın çoğalmasıdır. Amerika'nın zengin altın ve gümüş hazinelerinin keşfi ve yağmasıyla Avrupa ekonomilerinde altın ve gümüş çoğalmış ve bu hareket fiatlardaki umumî yükselmenin başlıca amili olmuştur.

19 uncu asırda Cenubî Afrika, Avustralya ve Dünya'nın diğer yerlerinde Altın ve Gümüş madenlerinin keşfi de aynı şekilde umumî bir fiyat yükselmesi doğurmuştur.

(4) Paul Einzig. How money is managed. ch. 7 p. 84. Pelican Books. 1954.

Millî ekonomilerin kâğıt para sistemine geçmesi ve bankacılığın gelişmesiyle enflasyonist talep artışlarının finansman yolları çeşitlenip vüs'at kesbetmiştir. İlk zamanlarda en ziyade rastlanan şekil devletin fazla sarfiyatının darphanelerde bol bol kâğıt para basılarak finanse edilmesidir. Daha sonra bu basit şeklin yerini çeşitli banka kredilerinin, tahsisen emisyon bankasından teemin edilen imkânlarla, genişletilmesi usulü - kredi enflasyonu - almıştır.

Madenî para devrinde enflasyonist talepleri finanse etmek imkân nisbeten mahduttur. Tağsîşi sikkâ usulünün bir hududu olmak lâzımgelir. Tedavüldeki altın ve gümüş miktarını çoğaltabilmek de fiziki imkânlarla mahduttur. Kâğıt paranın ve banka kredileri hacminin emisyon bankasının altın rezervlerine bağlı olduğu sistemlerde de ekspansiyonist para politikası imkânları yine muayyen bir ölçüyü geçmemektedir. Kâğıt para ve banka kredileri sisteminde ise enflasyonist finansmanın görülebilen fiziki bir hududu mevcut değildir. Darphanelerde hudutsuz para basılarak ve banka kredileri istenildiği kadar genişletilerek zamanımızda, evvelki devirlerde tasavvur dahi edilemiyen vüs'atte enflasyonlar yaratılabilir. Bu bakımdan para otoritelerinde iktisadî görüş ve memleketin uzun vadeli menfaatlerini kavrama şuuru mevcut olmıyan modern cemiyetlerde halihazır para ve kredi mekanizmaları ekonomik istikrar bakımından büyük tehlikelerle dolu bulunmaktadır (5).

* * *

Umumî fiat seviyesinde bir devreden diğerine bir yükselme şeklinde tecelli eden enflasyonist hareketin sosyal sahada ve iç ekonomide hareketin şiddetine göre pek kuvvetli tesirleri olmaktadır.

Enflasyonda maaşlı, ücretli, umumî olarak fikri ve emeğiyle geçinen sınıflar gelirlerini yükselen fiatlar ölçüsünde kolayca ayarlayamamakta ve bu sınıfların hayat seviyeleri düşmektedir. Bu hal umumî bir memnuniyetsizlik doğurmaktadır.

Enflasyon havadan kazanç imkânları sağlıyarak iktisadî hayatta spekülasyonu teşvik eder. Böylece, uzun ve müstakar bir gayretle çalışmayı icabettiren ve memleket ekonomisine en ziyade faydalı olan sahaları ihmal ettirerek sanayi ve ticareti kolayca bol kâr getirecek spekülâtif sahalara sevkedir. Diğer taraftan her gün yükselen fiatlar vatandaşların tasarruf arzularını azaltarak, bir ekonomide müstakar bir gelişmenin ana menbaini teşkil eden tasarrufun gelişmesini önler. Enflasyon hareketinin devamı ve şiddetiyle mütenasip olarak tasarrufun yavaşlaması tamamen bir durmağa ve mallara karşı hücum şekline de inkılâp edebilir.

(5) Enflasyona karşı zamanımızda da her memlekette, bir takım kanunî hükümler, maniler mevcut olabilir. Fakat tecrübeler, istenince bu manilerden kolayca kaçınılabildiğini göstermektedir.

Bidayette ufak ölçüde başlayan enflasyonist bir hareketin bir taraftan tasarruf hacmini azaltıp spekülasyonu teşvik ve diğer taraftan da eşya maliyetine giren ücret ve maaş gibi kalemlerin sahiplerini yeni taleplerde bulunmaya sevk etmek suretiyle daha büyümesi ve tedricen fasit bir daireye girmesi her zaman mümkündür.

Enflasyonun yukarıda kısaca belirtilmiye çalışılan tesirleri, hareketin devamı ve şiddetlenmesi nisbetinde kuvvet kazanır. Devamlı ve şiddetli enflasyonlar cemiyetlerin her türlü ahlâk ve kıymet ölçülerini ve ekonomik kuruluşlarını temelinden sarsmak istidadındadırlar. Gerçekten, tarihteki her büyük sosyal hareketin, sarsıntısının gerisinde kuvvetli bir enflasyonun hayalini görmek mümkündür. (5a).

* * *

Enflasyonun sosyal sahada ve iç ekonomideki tesirleri yanında memleketin tediye muvazenesi üzerinde de kaçınılmaz şekilde menfi tesirleri olmaktadır. Hakikatte bu tesirler o derece kuvvetlidir ki enflasyonu umumî fiat seviyesinde bir yükselme yerine, bu vasıfla birlikte, tediye muvazenesinin carî hesap kısmını bir evvelki devreye nazaran defisiter duruma sokan bir hareket olarak tarif etmek daha da uygun olur.

Enflasyonist bir hareketin dahilî fiat seviyesinde hiçbir yükselme tevhit etmiyerek, doğrudan doğruya tediye muvazenesi ve memleketin dış borçlanmaları ile döviz ve altın rezervleri üzerine aksetmesi sık sık görülen hallerdendir. Umumî bir ifade ile, tediye muvazenesi müşkülleri ve dahilî fiat yükselmeleri aynı bir sebebin - bir ekonomide umumî mal ve hizmet arzı ile umumî efektif talep arasındaki muvazenesizliğin; umumî efektif talebin umumî mal ve hizmet arzına nazaran nisbî fazlalığının - iç ekonomide ve dış münasebetlerdeki iki ayrı tezahüründen ibarettir. (6).

Ancak bu iki netice aynı muvazenesizlikten ileri geldikleri halde birbirleri üzerine mütekaabilen tesir icra ederler. Diğer taraftan neticelerin, yani fiat yükselmelerinin ve tediye muvazenesi açıklarının, enflasyonist hareketi teşdit ve devam ettirmek bakımından mütekaabil tesirleri de kesretle müşahede olunur.

* * *

(5a) Paul Einzig Zikri geçen eser, ch. 3 and ch. 7.

(6) Bu bakımdan enflasyonun tediye muvazenesi üzerindeki tesirleri yerine enflasyonist bir hareketin dahilî umumî fiat seviyesi ve tediye muvazenesindeki tesirlerinden bahsetmek daha isabetli olur. Teknik terminolojiyle, enflasyonist hareket ibaresine mukabil gelir genişlemesi - income expansion - ibaresini kullanmak da mümkündür.

Enflasyonist bir hareketin tediye muvazenesi üzerindeki tesirlerini, tediye muvazenesi carî ve kapital hesaplarında - Current and Capital Accounts - uzun zamandan beri denk, umumî fiat seviyesi sabit, parasının resmî kambiyo rayiciyle serbest piyasada carî kurlar arasında hiç bir fark olmıyan, yeter derecede altın ve döviz rezervine sahip ve dış ticaret rejiminde yüzde yüz liberasyon, serbesti esasını kabul etmiş bir memleketin durumunu esas alarak safha safha inceliyelim. Böyle bir memleketin ekonomisini dış ve iç tediyeler bakımından hali muvazenede olarak tavsif edebilmek mümkündür. Bu memleket bir yılda muayyen mal ve hizmetler istihsal etmekte, bunun bir kısmını harice satarak, mukabilinde hariçten onlara kıymetçe eşit başka mal ve hizmetleri ithal etmekte ve kendi istihsalinden harice satmadığı kısımlarla; ithal ettiği mal ve hizmetleri istihlâk etmektedir. Bu mal ve hizmetler dahilde mevcut talebi de tamamen karşılamaktadır (7). Tetkik mevzuumuz memlekette böyle muhafazakâr ekonomik bir politika takibeden hükümetin değiştiğini ve yeni hükümetin umumî bir enflasyonist genişleme - ekspansiyon - politikası takibetmeğe karar verdiğini farzediniz. Meselâ yeni hükümet geniş bir yatırım programını tahakkuk ettirmek iddiasıyla Devlet bütçesini (8) bu yıl mühim ölçüde açık tertip ve açığı memleketin emisyon bankasından temin edeceği imkânlarla finanse etmeğe; ayrıca hususî şahısların yatırım faaliyetlerini teşvik etmek üzere de Bankaları Merkez Bankası menabiinden faydalandırarak, bol ve ucuz kredi siyaseti takip etmeğe karar vermiştir.

Devlet bütçelerinin açık tertip edilmesi o yıl amme sektörünün ekonomiye, bir evvelki yıla nazaran daha fazla sarfiyatla, taleple çıkacağına ifade eder. Aynı şekilde, eğer memlekette yapılan yatırımlar bir kâr getiriyorsa müteşebbislerin bankalar kanaliyle Merkez Bankasından yeni imkânlar temin edip piyasaya geçen seneye nazaran daha fazla iştiracı gücüyle, taleple çıkmaları muhtemeldir. Amme sektöründen ve hususî sektörden gelen bu yeni talepler nasıl karşılanacaktır? Piyasada, carî umumî fiat seviyesiyle ancak geçen yılki kadar bir talebi karşılayabilecek hacimde mal ve hizmet mevcuttur. Bir kaç ihtimal düşünülebilir:

I — *Amme sektörünün ve hususî sektörün bu yeni fazla talepleri tamamen dış memleketlerden getirilecek mal ve hizmetlere taallük etmektedir.*

Memlekette liberasyon carî ve bol da döviz rezervi mevcut olduğuna göre ithalâtçılar derhal hariçten yeni ilâve ithalâta bulunarak fazla ta-

(7) Aksi halde asgarî umumî fiat seviyesi sabit kalamaz. Faraziye değişir.

(8) Devlet Bütçesi ibaresine burada her nevi bütçeler; varsa umumî bütçeler, mihrak bütçeler, iktisadî devlet teşekkülleri ve döner sermayeli idareler bütçeleri ve mahallî bütçeler dahil edilmektedir.

lepleri karşılarlar. İthalât bir evvelki devreye nazaran yükselir, döviz ve altın rezervleri azalır. İthalât talepleri ve ithalâttaki bu artış, amme sektörü ve hususî sektörün fazla iştirâ güçlerinin ilk sarfına da inhisar etmez. Yeni ithalâtı yapanların bu ithalâttan asgarî bir kısım kârları olacak; yani onların da gelirleri bir evvelki devreye nazaran artacaktır. Bu artan gelirler sarfedildikçe - şimdilik bütün sarfiyatın hep dış mallara teveccüh ettiğini farzedelim - ve böylece gelirleri artan diğer ithalâtçılar da kendi fazla gelirlerini sarfettikçe ithalât yükselecektir. Böylece ithalâttaki yükselişin iştirâ gücündeki ilk enflasyonist fazlalığın bir kaç misli fazla olması her zaman muhtemeldir. - Multiplier effect - (9). Bu artışın fazla iştirâ gücünü eline geçirenler bunun ne kadar az bir kısmını ellerinde muhafaza edip ne kadar çok bir kısmını sarfederlerse ve ellerinde alıkoydukları kısımları bankalara yatırmaları halinde bunlar bankalar kanaliyle sirkülâsyona ne kadar sür'atle dönerlerse, o kadar büyük olacağı kolaylıkla anlaşılır.

Yukarıdaki misalde enflasyonist hareket neticesinde artan ithalâtın memleketin döviz rezervleriyle karşılanacağı farzedilmiştir. Aşikârdır ki aynı talepler hariçten temin edilecek resmi - hususi yardımlar, sağlanacak çeşitli krediler ve sermaye ithalleriyle de karşılanabilir. Bir diğer ihtimal artan ithalâtın, ihracatta aynı miktar yükseltilerek karşılanmasıdır. Bu takdirde döviz rezervlerinde bir azalma olmayacağı gibi harice borçlanmaya da lüzum kalmıyacaktır. Ancak, verilen misalde ihracatın bir evvelki yıla nazaran artırılabilmesi için unumî mal ve hizmet istihsalinin yükseltilmesi lâzımdır. Çünkü mevcut istihsalden normal şekilde ihraç olunan kısımlar haricinde kalanlar ekonomide istihlâk edilmektedir. Ekonomide bu istihsalî massedecek kadar zaten talep mevcuttur. İstihsal artırılmadan, evvelce dahilde istihlâk edilen mal ve hizmetler bu defa ihraç edilmek istenirse, - ki normal piyasa ekonomisinde bu olmaz - ve bu devlet otoritesinden de istifade edilerek bir takım hususî mekanizmalarla sağlanırsa bu takdirde ihraç mallarının dahilî fiyatları yükselir. Bu hal ihracatı güçleştirir. Ve çok defa dahilî fiyatlarla dış fiyatlar arasındaki farkın hükûmetçe bir yerden temin edilerek finanse edilmesini zarurî kılar. Bu finansman enflasyonist yoldan yapılırsa enflasyonist hareketin şiddeti ve dış tediyeler üzerindeki menfi tesirlerinin kuvveti daha da artar.

Amme sektöründen ve hususî sektörden her yıl ekonomiye bir evvel-

(9) Bakınız: Kahn R. F. "The Relation of home investment to employment" Economic Journal, June 1931.

Keynes, J. M. General Theory ch. 10.

Hansen, zikri geçen eser, ch. 10.

Kindleberger Charles P. International Economics, ch. 8.

Income Changes and Foreign trade Irwin inc. 1953. Illinois.

ki devreye nazaran yeniden giren fazla ıstira güçlerinin, yukarıdaki misalde olduğu gibi her sarfediliş raundunda münhasıran dış mal ve hizmetlere teveccüh etmesi ve bu taleplerin döviz ve altın rezervleri kullanılarak veya harice borçlanılarak karşılanması halinde ekonomide umumî fiat seviyesinde bir değişme olmaz.

Görüleceği gibi bu halde ekonomide enflasyonist bir hareket olduğu halde bir enflasyon - umumî fiat seviyesinde bir şişkinlik - yoktur.

Diğer taraftan yukarıki vaziyette, enflasyonist harekete rağmen piyasadaki para mevcudunda - Money supply - bir değişiklik, yükselme olmaz. Çünkü enflasyonist ıstira gücü artışları her sarfedilişlerinde dış mal ve hizmetlere teveccüh edince Merkez Bankası döviz rezervleri azalarak veya harice borçlanılarak karşılanır ve ıstira güçleri bu yolla tekrar Merkez Bankasına döner (10). Diğer şartlar aynı kalmak kaydıyla tedavüldeki ıstira gücünde bir değişme olmaz. Bu vaziyet iktisadî tetkiklerde bir diğer noksanlığı daha ön plâna çıkarmaktadır.

Ekonomideki enflasyonist hareketleri incelemek maksadiyle yapılan tetkiklerde umumî sarfiyat rakamlarının - Total expenditure - bilinmemesi veya mevcut olmaması halinde çok defa üzerlerinde muntazam neşriyat olan - money supply - rakamlarından istifade edilmektedir. Halbuki yukarıdaki izahatın belirttiği üzere bazı hallerde bu rakamlar ekonomideki hakiki tandansı aksettirmiyebilir.

II — *Tetkik mevzuumuz ekonomide amme sektöründen ve hususî sektörden ekonomiye yeniden giren fazla talepler tamamen iç mal ve hizmetlere teveccüh etmektedir:*

Burada en az iki ihtimal düşünülebilir:

a — Fazla ıstira güçleri umumî mal ve hizmet istihsalinden normal şekilde harice ihraç edilen mal ve hizmetlere teveccüh etmektedir. Fazla talepler bu mal ve hizmetlerin istihsalleri arttırılarak karşılanabilir. Bu takdirde mesele yoktur. İhracat eski seviyesinde devam eder. Ancak, derhal görülecektir ki ihracat üzerine bir tesir icra etmemesi için fazla taleplerin yalnız ilk sarfediliş raundunda değil her sarfedilişlerinde yeni mal ve hizmet istihsalıyla karşılanmaları zaruridir. Fazla talepler her sarfediliş raundlarında - ki hep normal ihraç mal ve hizmetlerine teveccüh ettikleri farzedilmektedir - yeni mal ve hizmet istihsalleriyle tatmin edilmedikleri müddetçe ve tatmin edilmedikleri ölçüde ihracat üzerinde menfi tesirler icra ederler. Evvelce ihraç edilen bir kısım mal ve hizmet-

(10) Bu mevzuda son günlerde beynelmilel Para Fonu neşriyatı arasında enteresan bir tetkik intişar etmiştir. Bakınız: International Monetary Fund staff papers. August 1955 Vol. IV No. 3 the effect of income expansion on the quantity of Money, J. J. Polak and William H. White.

ler bu defa dahilde istihlâk edilmeye başlanır. Millî istihisalden dış memleketlere verilebilecek kısım - Exportable surplus - ve dolayısıyla ihracat azalır.

b — Fazla talepler, umumî mal ve hizmet istihsalinden normal şekilde dahilde istihlâk edilmekte olan kısımlara teveccüh edebilir. Talepler her sarfediliş raundlarında bu kısımdaki mal ve hizmet istihisalleri artırılarak karşılanabilirse mesele yoktur. Dahilî fiatlarda ve tediye muvazenesinde bir değişiklik olmaz. Fazla talepler yeni istihisalle karşılanmazsa ekonomide faraziyemiz icabı liberasyon rejimî carî olduğuundan hariçten mal ve hizmet ithal edilerek tatmin edilmeye çalışılır. İthalât artar; döviz rezervleri azalır veya harice borçlanma çoğalır.

II — *Tetkik mevzuumuz ekonomide amme sektöründen ve hususî sektörden ekonomiye yeniden giren iştira güçlerinin kısmen dış mal ve hizmetlere, kısmen iç mal ve hizmetlere teveccüh etmesi de mümkündür.*

Bu teveccüh ilk sarfedilişlerinde iç mal ve hizmetlerle karşılanan fazla taleplerin ikinci, üçüncü,... ve ilâhiri sarfedilişlerinde dış mallara, buna mukabil ilk sarfedilişlerinde dış mal ve hizmetlere teveccüh etmiş taleplerin müteakip sarflarında iç mal ve hizmetlere dönmesiyle ve çeşitli şekiller ve kombinezonlar içinde olabilir.

Fazla taleplerden dış mal ve hizmetlere teveccüh edenler ithalâtı artırır. İç mal ve hizmetlere teveccüh edenlerden normal ihrac mallarına dönenler yeni istihisalle karşılanmadıkları ölçüde ihracatı azaltırlar. Fazla taleplerden normal şekilde dahilde istihsal ve istihlâk edilen kısımlara teveccüh edenler yeni istihisalle karşılanmadıkları ölçüde hariçten ithalât yapılarak tatmin edilmeye çalışılır. Bu yolla da ithalât artar. Neticede gerek ithalâtın artması ve gerek ihracatın azalmasıyla tediye muvazenesinde carî hesap kısmı bir evvelki devreye nazaran açık verir. Memleketin döviz rezervleri azalır, veya harice borçlanma çoğalır. Hülâsa edilirse; liberasyon rejiminin carî olduğu ekonomilerde enflasyonist bir hareket yeni mal ve hizmet istihisaliyle karşılanamadığı müddetçe ithalâtı artırıp, ihracatı azaltarak tediye muvazenesini aleyhe çevirir.

Enflasyonist hareketin tediye muvazenesinin ithalât ve ihracat dışındaki diğer kalemleri üzerinde de aynı şekilde menfi tesirleri olur. Bunları biraz ilerde daha teferruatlı olarak inceliyeceğiz.

* * *

Dış ticaretinde liberasyon esasını kabul etmiş tetkik mevzuumuz memlekette; enflasyon hareketinin uzunca bir müddet devam ettiğini; bunun neticesinde Merkez Bankasının döviz ve altın rezervlerinin tükendiğini veya asgarî dış ticaretteki mevsimlik tahavvüllerin ihtiyaçların an-

çak karşılıyabilecek bir seviyeye düştüğünü; dış memleketlere de yeter derecede borçlanıldığını; bu durumu müşahede eden memleketin para otoritelerinin dış ticarete liberasyonu terk edip ithal lisansı sistemini kabul ettiklerini; bir taraftan da ekonomide enflasyonist hareketin devam ettiğini; eskisi gibi amme sektörünün ve hususî sektörün ekonomiye her yıl yeni taleplerle çıktıklarını farzedelim.

Bu yeni talepleri evvelki gibi hariçten bol mal ve hizmet ithal ederek karşılamaya imkân yoktur. Çünkü döviz rezervleri tükenmiş ve hariçten borçlanmak imkânı da kalmamıştır. Bu vaziyette enflasyonist iştiracı gücü artışları ne kadar büyük olur ve ne kadar büyük ölçüde dış mal ve hizmetlere teveccüh ederse ithal mallarının fiyatları o kadar yükselir. İthal mallarının fiyatlarındaki yükseliş bunların istihallerine dahil oldukları dahilî mal ve hizmetlerin fiyatlarına da sirayet eder. Yükselen fiyatların tesiri altında ithalâtta büyük kârlar doğar. Resmî kur üzerinden ucuza getirdiği bir malı dahilde enflasyonist hareketin şiddetine göre icabında bir kaç misline satabilen ithalâtçı kendisine daha fazla döviz tahsis ettirebilmek üzere her türlü çareye baş vurur. Resmî kur üzerinden döviz ekonomide bir nevi en ucuz mal vaziyetine düşer. Herkes resmî kurla döviz teminine çalışır. Memleketin parasının resmî kur'u ile serbest piyasada carî döviz kurları arasında enflasyonist hareketin şiddeti nisbetinde büyük farklar teşekkül eder. Bu hal ithalâtta fiyat yükselmeleri ile harice döviz kaçırılmasını ve umumî olarak kaçakçılığı teşvik eder.

Diğer taraftan enflasyonist fazla iştiracı güçlerinden dahilî mal ve hizmetlere teveccüh edenler normal şekilde harice ihraç edilen bir kısım malların dahilde istihlâk edilmelerini zarurî kılarlar. Bu hal ihraç edilebilecek mal yekûnunu - Exportable surplus - azaltır ve ihracatı düşürür. Fazla taleplerden evvelce dahilde istihsal ve istihlâk edilenlere teveccüh edenler ise istihsal artışıyla karşılanamadıkları ölçüde ve hariçten de ithalât yapabilmek imkânsızlığı muvacehesinde bu malların fiyatlarını yükseltirler. Dahilde istihsal edilen mal ve hizmetlerin fiyatları bir taraftan istihallerine giren ithal mallarının fiyatlarının artmasıyla, diğer taraftan fazla iştiracı gücü muvacehesinde umumî olarak yükselir. Bu hal ihracatı daha ziyade güçleştirir. Memleketin parasının resmî kur'u ile serbest piyasadaki hakiki değeri arasındaki farkın büyüklüğü nisbetinde ihracatta döviz kaçakçılığı temayülü genişler. Kimse serbest piyasada resmî kurun bir kaç misline satılan dövizlerini bin bir zahmetle ihracat yaparak temin ettikten sonra resmî kur üzerinden getirip bankalara satmaya razı olamaz. Bu vaziyette bankalara fiilen satılan ihracat gelirleri gittikçe düşer. Neticede memleketin ithalât imkânları daha da azalarak enflasyonist hareketin tesirleri kuvvet kazanır.

Yükselen fiatların tesiri altında ihracatın güçleşmesi muvacehesinde ekseriya ihracatı teşvik etmek üzere bir takım gizli veya açık prim mekanizmalarına başvurmak zarureti hasıl olur. Bu prim mekanizmaları ile dahilden pahalıya temin edilip harice resmî kur üzerinden ucuza satılan ihraç mallarının fiat farklarından tahassül eden zararları çok defa hükümet finanse etmek zorunda kalır. Bu finansman Merkez Bankasından yeni imkânlar temin etmek gibi enflasyonist bir yolla sağlandığı takdirde - ki dahilî fiatlarla harici fiatlar arasındaki farkın büyümesi ve ihracatta prim taleplerinin artması nisbetinde bu yola gidilmiye daha ziyade mecburiyet hasıl olur - enflasyonist hareketin şiddeti artar; böylece, fasit bir daireye girilir.

Diğer taraftan enflasyonist bir hareket neticesinde memleket parasının resmî kur'u ile serbest piyasadaki kur'u arasında teşekkül eden farklar, ve ithal mallarının dahilî fiatlarında kaydedilen yükselmeler bizatihi daha fazla enflasyonu teşvik edecek birer amil olarak ortaya çıkarlar. Dahili fiatlarla meselâ piyasada 15 üniteye satılan bir malı resmî kur üzerinden döviz temin edip hariçten üç üniteye getirtmek mümkün olduğu takdirde bütün amme sektörüne dahil daire ve teşekküllerin ve hususî müteşebbislerin resmî kurdan ucuz döviz temini ümidiyle geçen yıllardan daha fazla yatırıma teşebbüs etmeleri pek tabiidir. Basit bir ifadeyle resmî kur'u üzerinden memleket parası piyasadaki carî fiatlara göre o kadar ucuz bir maldır ve bu temin edilebildiği takdirde yatırımlar o kadar ucuza mal olurki herkes döviz temin ederek bol bol yatırım yapmak ister. Resmî sektöre dahil daire ve teşekküller muhteşem yatırım programlariyle genişletilmiş masraf bütçeleriyle hükümetin karşısına çıkarlar. Hususî müteşebbisler de döviz elde edip yatırım yapabilmek için döviz tahsis makamlariyle bankaların kapılarını aşındırırlar.

Enflasyonist hareket neticesinde resmî kur'la piyasada carî serbest döviz kur'ları arasında büyük farklar teşekkül etmesi ve ithal mallarının dahilde büyük fiat farklariyle satılması iç talebi dahilde istihsal edilen mal ve hizmetlerle piyasada mevcut ithal mal ve hizmetlerinden de kaçmaya teşvik eder. Enflasyon neticesinde iç fiatlar yükseldiğinden dahilde imal edilen meselâ bir makine memleket parasile 15 üniteye satılmaktadır. Halbuki aynı makineyi, resmî kur üzerinden döviz temin edilebildiği takdirde hariçten üç üniteye veya dört üniteye getirtmek mümkündür. Bu vaziyette bütün resmî daireler ve hususî müteşebbisler dahilde mevcut ve istihsal edilen bir malı satın almıyarak hariçten ithal etmeyi tercih ederler. Herkes ucuz mala; yani ithal malına koşar; dahilî istihsal müşkil vaziyette kalır. Evvelce memlekete ithal edilmiş ve yüksek fiatlarla satılan ithal malları için de durum aşağı yukarı aynıdır.

Herkes bu malları pahalı fiatla almak yerine döviz temin ederek hariçten yeniden ucuz fiatla getirmeyi tercih eder. (11).

Enflasyonist hareketin devamı ve devam edeceği hakkında piyasada bir intiba uyanması her türlü spekülasyonu teşvik edici bir unsurdur. Bu şartlar altında müstahsil ve tüccar ilerde daha fazla fiat getireceği ümidile ellerindeki malı piyasaya arzdan çekinir. İthalâtçı da aynı şekilde elindeki malı piyasaya getirmeyip saklamayı tercih eder. Bu hal umumî fiat seviyesindeki yükselmeyi ve enflasyon hareketinin tediye muvazenesi üzerindeki tesirlerinin şiddetini daha ziyade artırır.

Yukarki izahatta enflasyonist hareketin daha ziyade tediye muvazenesinin ithalât ve ihracat gibi iki ana kalemi üzerindeki tesirleri incelenmiştir. Bu hareketin tediye muvazenesinin diğer kalemleri üzerindeki tesiri de ithalât ve ihracattakine müşabihdir.

Memleket parasının resmî rayici ile kara borsadaki rayici arasında fark olması ve dahildeki her nevi malın nisbî pahalılığı resmî kur üzerinden döviz temin edip harice seyahat yapmayı son derece teşvik eder. Aynı şekilde memleketin kendi vasıtalarile nakliye ve sigorta yapmak, resmî kur üzerinden döviz temin edip nakliye ve sigortayı ecnebî kumpanyalarına yaptırmaktan çok daha pahalıya mal olur. Çünkü yükselen dahili madde fiatları, maaşlar, ücretlerin tesiri altında nakliye ücretleri ve meselâ dış hatlara gemi navlunları, sigorta ücretleri de artmıştır. Bu vaziyette herkes döviz temin edip nakliye ve sigortayı ucuz ecnebî nakliyecisi ve sigortacılarına yaptırmayı tercih eder.

Enflasyonun tediye muvazenesinin sermaye hareketleri ve yatırım gelirleri kalemleri üzerinde de tipik tesirleri olur. Hariçte geliri olan kimseler bu gelirlerini resmî kur üzerinden memlekete getirmekten çekinirler. Yabancı sermaye memlekete gelirken bir emniyetsizlik hisseder. Hariçten gelecek nakit sermayelerin resmî kur üzerinden memleket parasına çevrilmesi halinde değeri düşük bu para ile asıl dövizle ya-

(11) Bir memleketin parasının resmî kambiyo rayici ile piyasada carî kurlar arasında tahassül eden farkların, bizatihi enflasyonu arttırıcı bir amil olarak ortaya çıkması ve memleketteki umumî efektif talebi iç mal ve hizmetlerden dış mal ve hizmetlere kaydırtmak suretiyle dış ticaret açığının büyümesine sebebiyet vermesi, tediye muvazenesi açıklarını gidermek veya hafifletmek üzere alınacak tedbirler arasında, kambiyo kuru politikasının ehemmiyetini belirtmektedir. Kambiyo kurunun dış ticaret üzerindeki tesiri o kadar kuvvetlidir ki bu eleman bazen, bir devreden diğerine umumî mal ve hizmet arzında ve umumî efektif talepte hiç bir artma ve değişme olmadığı halde, umumî talebi iç mal ve hizmetlerden dışa kaydırtmak suretiyle müstakillen Dış Ticaret açığının tekevvününe bile sebebiyet verebilir. Kambiyo kurunun muayyen şartlarda müstakil bir iktisadî amil olarak ortaya çıkması hususiyetini faiz haddinin hususiyetleriyle mukayese edebilmek mümkündür.

Fikir için bak: Wicksell Knut. Interest and Prices. MacMillan Co. Ltd. London 1936

pılabilecek kadar dahilde iş yapabilmek imkânı yoktur. Böylece nakit halinde döviz getiren yabancı sermayedar parasını bir manada israf etmiş olur. Bu vaziyette yabancı sermayedarların memlekete nakit yerine sermayelerini mal halinde getirmeyi ve imkânı olduğu takdirde dahilde bu malları yüksek fiatla satarak memleket parasına olan ihtiyaçlarını bu yolla karşılamayı tercih ettikleri sık sık görülür. Buna mukabil evvelce memlekette teessüs etmiş yabancı şirketlere yükselen dahili fiatlara göre büyüyen kârlarını resmî kur üzerinden harice transfer edebilmek imkânı tanındığı takdirde bu yeni gelecek sermayedarlar için kuvvetli bir müşevvik olabilir. Fakat Tediye muvazenesinin durumunun buna imkân verebileceği çok şüphelidir.

Enflasyonist hareketin tediye muvazenesinin diğer kalemleri üzerindeki tesirleri dış seyahatler, sigorta ve navlun bedelleri, ve sair hizmetlerdeki tesirlerine müşabihtir. Enflasyon bütün bu kalemlerde dış gelirlerin azalması buna mukabil sarfiyatın çoğalmasını teşvik suretile tediye muvazenesinin carî hesap kısmını evvelki yıllara nazaran açık yapar.

* * *

Enflasyonist bir hareketin tediye muvazenesi üzerindeki tesirlerini belirtmek maksadile yukarıda verilen izahatta; kuvvetli döviz ve altın rezervlerine ve geniş dış borçlanma imkânlarına sahip; dış ticaretinde liberasyonu kabul etmiş bir memleketle; altın ve döviz rezervleri tükenmiş, dış borçlanma imkânı kalmamış ve dış ticaretinde kontrol sistemini kabul zorunda kalmış bir memleketin durumu misal olarak alınmış ve bu memleketlerde enflasyon hareketinin umumî mal ve hizmet istihsali bir devreden diğerine aynı kaldığı halde umumî efektif talebin artmasından; umumî talepteki artışın ise amme sektörünün ve hususî sektörün bir devreden diğerine masraflarını çoğaltmalarından ileri geldiği farz ve kabul edilmiştir. Hakikî hayatta bu esas ve faraziyelerde, derpiş edilen ihtimaller dışında daha pek çok ihtimal ve kombinezonun olabilmesi tabiidir.

Meselâ bir memleketin kuvvetli bir altın ve döviz rezervine ve geniş dış borçlanma imkânlarına sahip olduğu halde, dış ticaretinde kuvvetli bir kontrol sistemini kabul etmesi veya eskiden liberasyon sisteminde iken henüz altın ve döviz rezervleri endişe edilecek bir dereceye düşmemişken liberasyonu terk edip kontrol sistemine geçmesi; kontrol sisteminin şiddetli, dikkatli veya adeta liberasyon varmış gibi gayet gevşek tatbik edilmesi; . . . . . ilâhîri düşünülebilir. Bir memleketin dış ticaret sistemi ne kadar liberal ise veya kontrol mekanizması ne kadar geniş, hafif tatbik ediliyorsa; enflasyon hareketlerinin ithalâta aksedip ithalâtı yükseltmesi o kadar daha kolay ve büyük ölçüde olur. Fakat surası muhakkaktırki, kontrollü bir dış ticaret, lisans ve Kambiyo rejimi içinde Dış

ticaret musluğunu tamamen kapıyarak dahi enflasyonist iştirâ güçlerinin tediye muvazenesi üzerindeki tesirlerini önliyebilmek mümkün değildir. Bu takdirde tediye muvazenesinin ithalât, hizmetler, komisyonlar, seyahatler gibi gider, kalemleri kontrol edilip istenilen hacime belki indirilebilir. Fakat bir taraftan gider kalemlerinde kaçakçılık artar. Diğer taraftan sıkı kontrolla harice akmasına imkân verilmeyen enflasyonist iştirâ güçleri dahile teveccüh edip ihraç edilebilecek mal ve hizmet yekûnunu - exportable surplus - azaltarak ve ihraç mallarının fiyatlarını yükselterek ihracatı gittikçe daraltır. Dahile dönen enflasyonist iştirâ güçlerinin tediye muvazenesinin diğer gelir kalemleri üzerinde de aynı şekilde azaltıcı tesirleri olur. Kısaca, enflasyonist hareketlerin tediye muvazenesi üzerindeki menfi tesirleri bu defa daha ziyade gelir kalemlerini azaltmak suretile tezahür eder.

Buraya kadar ki izahatta, enflasyonist hareket için misal olarak verilen; umumî mal ve hizmet istihsali bir devreden diğerine aynı kaldığı halde, umumî efektif talebin yükselmesi şekli, gerek tarihte gerek zamanımızda ekseri memleketlerde rastlanan tipik bir enflasyon hareketini temsil etmektedir. Fakat aşikârdır ki umumî mal ve hizmet istihsalile umumî talep arasındaki bu enflasyonist muvazenesizlik, başka suretlerle de meydana gelebilir. Meselâ bir devreden diğerine umumî efektif talep aynı kaldığı halde, umumî mal ve hizmet arzı düşebilir. Umumî istihsaldeki bu düşmenin kuraklık, seylâp, yangın gibi tabii afetlerden ileri gelmesi mümkün olduğu gibi, grevlerden, ithalât zorlukları gibi hallerden de tevellüdü mümkündür. Umumî arzla talep arasındaki muvazenesizlik için diğer bir ihtimal, bir devreden diğerine bir memleketin ihraç mallarının fiyatlarının düşmesi veya ithal malları fiyatlarının o memleket aleyhine değişmesidir. Kısaca ticaret hadlerinde aleyhteki tahavvüllerdir.

Bir memleketin ihraç malları fiyatlarının bir devreden diğerine düşmesi o memleketin umumî istihsali aynı kaldığı halde ihracatı hariçte daha az döviz kazanmasını ve binnetice ihracatına karşılık daha az ithalâtta bulunabilmesini; bir manada piyasaya çıkan umumî mal ve hizmet arzının azalmasını ifade eder. Bu arada ithal malları fiyatları da yükselmiş ise azalma daha ziyade kuvvetlenir. Aşikârdır ki bir memleketin bir devreden diğerine ihraç malları fiyatları düşmüş ve fakat ithal ettiği malların fiyatları da o kadar düşmüş ise vaziyetinde bir değişiklik olmaz. İthal mallarının fiyatlarının ihraç malları fiyatlarından daha fazla düşmesi ise ticaret hadlerini o memleket lehine çevirir. Ve bu disinflationary bir hareket olur. Umumî mal ve hizmet arzı ile umumî talep arasındaki enflasyonist muvazenesizlik ister mal ve hizmet arzının sabit kalıp talebin çoğalmasından isterse talebin sabit kalıp çeşitli sebeplerle - ticaret hadlerinin aleyhe değişmesi dahil - umumî mal ve hizmet arzının azal-

masından doğsun tediye muvazenesi üzerindeki işleyiş ve tesirleri ay-
nıdır.

Kısaca bu muvazenesizlik tediye muvazenesinin carî hesap kısmında masraf kalemlerini artırıp gelir kalemlerini düşürerek bu kısmı bir ev-
velki devreye nazaran açık yapar. Enflasyonist bir hareketin ekseri gö-
rülen tipik; tesirleri itibarile şumullü misali yukarda da kaydedildiği gi-
bi umumî arzın bir devreden diğerine sabit kalıp umumî talebin artma-
sıdır. Umumî talepteki bu artış bir devreden diğerine mal ve hizmetlerin
maliyetine giren maaş, ücret gibi kalemlerin artmasından - Cost infla-
tion - veya umumî talebin maliyet unsurlarında bir artma olmadan, on-
lara bağlı olmadan, müstakilen ve autonome olarak yükselmesinden; me-
selâ hükûmetin bütçeyi açık tertip etmeye karar vermesi gibi sebepler-
den ileri gelebilir. -Price İnfilation- Çok defa bu iki tipten biriyle baş-
lıyan enflasyonist hareketin sür'atle diğerine inkilâp ettiği; iki tipin kar-
şılıklı birbirine zarurî kıldığı ve enflasyonun böylece fasit bir daire için-
de temadi ettiği görülür.

Meselâ Amme sektörünün bütçelerini açık yapmak suretile başlayan
bir enflasyon hareketi tediye muvazenesi açıklarının tazyiki altında it-
halâtın kısılıp ithal mallarının fiatlarının yükselmesi ve artan talebin
tesirile dahili fiatların artmasıyla amele ve memurları ücretlerini artır-
mak için talepte bulunmaya sevk ederek sür'atle bir maliyet enflasyonu-
na inkilâp edebilir. Maliyetlerdeki bu yükselme ise Devlet bütçesinde
masraf kalemlerinin artırılmasını zarurî kılarak Devlet varidatının ih-
tiyaçlara göre yükselmemesile bütçe açıklarını temadi ettirir.

* * *

Enflasyonist bir hareketin tediye muvazenesi üzerindeki tesirleri ba-
kımından iktisaden geri kalmış memleketlerle ilerlemiş sanayi memle-
ketleri arasında bazı farklar ve hususiyetler müşahade edilebilmesi müm-
kündür.

Yukarki izahatta belirtildiği üzere enflasyonist bir hareketin tediye
muvazenesi üzerindeki tesirini tayin eden mühim amillerden biri ekono-
minin yeni fazla taleplere mal ve hizmet istihsalile cevap verebilmek ka-
biliyeti; kısaca istihsal elâstikiyetidir. Fazla taleplerden ötedenberi da-
hilde istihsal ve istihlâk edilen mal ve hizmetlerle harice ihracı mutad
olan mal ve hizmetlere teveccüh eden kısımlara karşılık istihsali ne ka-
dar çabuk ve ne kadar çok artırabilmek mümkün olursa; keza fazla işti-
ra gücünden ithalâta teveccüh eden kısımlara mukabil ihraç mal ve hiz-
metlerinin istihsalini ne kadar çok ve sür'atle artırabilmek mümkün o-
lursa enflasyonist hareketin tediye muvazenesi üzerindeki tesiri o derece
zayıflar.

İleri sanayileşmiş memleketlerde istihsalî sür'atle ve büyük ölçüde artırabilmek kabiliyeti iktisaden geri kalmış memleketlere nazaran muhakkak ki fazladır. Bu bakımdan o memleketlerdeki enflasyon hareketlerinin tediye muvazenesi üzerindeki tesirleri geri kalmış memleketlere nazaran daha az hissedilebilir. Diğer taraftan enflasyonist fazla taleplerin dış mal ve hizmetlere teveccühü nisbetinde tediye muvazenesi üzerindeki tazyik büyür. Bu teveccüh geri kalmış memleketlerde ilerlemiş sanayi memleketlerine nazaran çok daha fazladır. Geri kalmış memleketlerde iğneden traktöre, lokomotif kadar pek çok mal ve hizmet hariçten getirilmek mecburiyetindedir.

Umumî istihsalin kuraklık ve sair tabii afetlerle bir yıldan diğerine düşmesi de daha çok geri kalmış memleketlerde müşahade edilir. Çünkü bu memleketlerde ziraî istihsal umumî istihsalin mühim bir kısmını kavramaktadır.

Geri kalmış memleketlerin ihraç malları fiatları da sanayileşmiş memleketlerin ihraç malları fiatlarına nazaran daha erratic'dir. Ticaret hadleri de ham madde müstahsili memleketler aleyhine daha sık değişir. Bunlara mukabil iktisaden geri kalmış memleketlerde maaşlar, ücretler gibi eşya maliyetine giren unsurların enflasyon hareketine karşı hassasiyetleri ve bunların değişen şartlara sür'atle intibak etmek kabiliyetleri iktisaden ileri memleketlerdekine kıyasla daha azdır. İleri memleketlerde ücret ve maaşlar çok defa sendikaların mukavemetleriyle en ufak enflasyonda dahi sür'atle yükseltilmekte ve eşya maliyetine intikal etmektedir.

Yukarıki farklar dışında enflasyonist hareketlerin tediye muvazenesi üzerindeki tesirleri ve mekanizma sanayileşmiş ileri memleketlerle iktisaden geri kalmış memleketlerde aşağı yukarı aynıdır. Bilhassa enflasyonun devamı ve şiddeti iki gurup memleket arasındaki ufak tefek farkları da ortadan kaldırır. Bu bakımdan iktisaden geri kalmış memleketler için strüktürel tediye muvazenesi açıklarından bahsetmek ve bunu bir nevi zaruret olarak ileri sürmek mümkün değildir. Geri kalmış memleketler için strüktürel tediye muvazenesi açıkları ancak bu memleketlerde enflasyonist hareketlerin tediye muvazenesine daha sür'atle aksedeceği manasında kullanılabilir. Fakat, bu bakımdan da geri kalmış memleketlerle ilerlemiş memleketler arasında pek büyük farklar mevcut değildir. En ileri; döviz rezervleri, Kambiyo rayiçleri en kuvvetli memleketler bile kuvvetli bir enflasyon hareketile sür'atle tediye muvazenesi açıkları vermeye mahkûmdurlar.

* * *

Enflasyonist hareketlerin sosyal sahada ve iç ekonomideki tesirleri yanında tediye muvazenesi üzerinde de şartlara ve memleketlere göre ba-

zı tahavvüller göstermekle beraber prensip itibarile pek kuvvetli tesirleri olması bu hareketler hakkında mazide verilmiş bir kısım kıymet hükümlerinin yeniden gözden geçirilmesini zarurî kılmaktadır.

Kuvvetli enflasyonların her istikametteki menfi tesirleri muvacehesinde bir ekonomi için mutlaka kaçınılması lâzımgelen ağır bir hastalık olduğunda hemen her ciddi iktisatçı müttefiktir. Bir kısım iktisatçılar ise daha da ileri giderek enflasyonları en hafifinden en şiddetlisine kadar her şekilde reddetmektedirler. Bunlara mukabil, mahdud ölçüde kalması kaydile hafif enflasyonları müdafaa eden bazı fikirler de ileri sürülmüştür. Bu fikirlerin en tanınmış 1929 iktisadî buhranının tesiri altında 1930 lardan sonra doğan yeni iktisat literatüründe bilhassa bir zamanlar Keynesien ünvanile anılan iktisatçıların kabul ve telkin ettikleri mahdud enflasyon -Restricted inflation- fikridir. Taraftarlarına göre her yıl umumî fiat seviyesinde bir kaç derecelik bir yükselme tevlit eden idareli bir enflasyon kârları yükseltmek suretile müteşebbislerde yatırım yapmanın verimliliği hakkında nikbin bir zihniyet yaratarak yatırımı teşvik ve böylece ilerlemiş ekonomilerde iktisadî buhranların temel sebeplerinden biri olan tasarruflardan az yatırım yapılmasının önlenmesine yardım etmektedir. Bu tip bir enflasyon basit ifadesile ekonomik mekanizmayı yağlıyarak onu daha rahat, arızasız işletecektir. Bidayette ileri sanayileşmiş memleketler için düşünülen bu mahdud enflasyon fikri birçokları tarafından kolayca geri kalmış memleketlere de adapte edilmiş; bu arada tahsisen geri kalmış memleketler için ileri sürülen enflasyonun iktisadî kalkınma bakımından bir zaruret olduğunu iddia eden bir fikir de meydana çıkmıştır. Geri kalmış memleketler nüfus artışlarının ihtiyaçlarını da karşılayarak iktisaden ilerliyebilmek için kısa bir devrede geniş ölçüde yatırım yapmak zorundadırlar. Halbuki bu memleketlerde millî gelirden normal şekilde realize edilen tasarruflar böyle bir yatırım hareketini finanse edebilecek hacimde değildir. Millî gelir ancak asgarî geçim seviyesindedir. Tasarruf müesseseleri de teşekkül etmemiştir. Memleketin iktisaden kalkınması için lüzumlu yatırım hareketini finanse edebilmek üzere bir kısım yeni menbalar yaratmak lâzımdır. Bu ancak, gelirlerden bir nevi mecburi tasarruf manasını ifade eden, enflasyonist finansman yolile olabilir. Geri kalmış memleketler için enflasyon ve onun iç ekonomile tediye muvazenesi üzerindeki tesirleri kalkınmanın kaçınılmaz bedelleridir. Bu fikrin diğer bir ifade tarzı geri kalmış memleketlerde dış ticaret açıklarının büyük bir yatırım hareketinin tabii neticesi olduğudur.

Enflasyonu mahdud ölçüde olmak kaydile makul gören bu fikirler hakkında nasıl bir hükme varılabilir?

İktisatta her memleket için her zaman ve her derecesinde mutlak

doğru veya mutlak yanlış bir fikir olmadığını belirtmek lâzımdır. Bir zaman muayyen bir memleketin muayyen şartları içinde doğru olabilecek ve iyi neticeler verebilecek bir fikir bir başka zaman da veya başka bir memleketin başka şartları içinde ve farklı derecelerde tamamen aksi neticeler tevhit edebilir. Bu bakımdan iktisatta her fikri zaman mekân ve derece şartları içinde değerlendirmek mümkün olacaktır.

Müteşebbislerin kazançlarını, böylece ümitlerini yüksek tutarak yatırım hacminin millî gelirden normal şekilde yapılan tasarrufları kavramasını teşvik maksadile ileri sürülen mahdut enflasyon fikri, 1929 buhranının yarattığı şartlar içinde millî gelirlerinden normal olarak yapılan tasarruflar yüksek, yeni yatırımların marginal verimi nisbeten düşük, ekonomilerinde iktisadî buhran neticesinde büyük ölçüde atıl iş gücü ve istihsal kapasitesi mevcut ileri sanayileşmiş memleketler için düşünülmüştür. Bu memleketlerde hafif bir enflasyonist iştirak gücü artışı ekonomiye yeni talepler çıkararak ve ticaret, sanayi erbabının direkt ve endirekt daha fazla yatırım yapmalarını teşvik ederek bir taraftan ekonomideki atıl istihsal kuvvetlerini faaliyete geçirmekte; diğer taraftan da evvelce faaliyete geçmiş istihsal güçlerinin Under Investment "az yatırım" sebeble gerilemelerine mani olmaktadır.

1929 buhranının under Employment şartları içinde mahdut ölçüde müşevvik bir enflasyon hareketini atıl istihsal güçlerini harekete getirmek bakımından müdafaa edebilmek mümkün olabilir. Umumî fiat seviyesinde hafif bir yükselmeye mukabil, ekonomiler millî istihsal bakımından belki daha kazançlı çıkmaktadırlar. Fakat bu en elverişli şartlar içinde dahi dış ticaret; hassaten ihracatı geriletme suretiyle dahilî istihsal üzerinde yaptığı menfi tesirleri ele alarak mahdut enflasyon fikrine bazı itirazlar ileri sürebilmek mümkündür. Bu cemiyetler iktisadî buhranların tesirinden kurtulup -Full employment- tam çalışmaya yaklaştıkları nisbette umumî fiat seviyesindeki tesiri mahdut ta olsa bir enflasyon hareketine karşı ileri sürülebilecek tenkitler daha da kuvvet kazanmaktadır. Evvelâ enflasyonist talep artışlarının atıl istihsal kuvvetlerini harekete geçirmek bakımından meşruiyeti azalmaktadır. Çünkü Full Employment'e yaklaşıldığı nisbette bu atıl kuvvetler ortadan kalkmaktadır.

İleri sanayileşmiş memleketlerde işçiler ekseriya kuvvetli şekilde organize edilmiş vaziyettedir. Umumî fiat seviyesindeki en ufak artışlar, işçileri, ücretlerini artırmak için talepte bulunmağa sevk etmekte ve çok defa bu talepler umumî fiat seviyesindeki artışla işçi başına prodüktivite artışından daha fazla olarak bidayette hafif şekilde başlayan enflasyon hareketini maliyetleri şişirmek -Cost inflation- suretile şiddetli ve fasit bir enflasyona doğru sürüklemektedir.

İleri sanayileşmiş memleketler bakımından dış ticaret şartları 1930 ların umumiyetle iki taraflı anlaşmalara veya muayyen ticaret sahalarına dayanan tahditçi ticaret şekillerinden gittikçe uzaklaşmakta; dünya ticareti serbesti ve mültilateralizme doğru gitmektedir. Kısaca dış ticarette rekabet çoğalıp ağırlaşmaktadır. Bu şartlar altında umumî fiat seviyesinde birkaç derecelik dahi olsa bir yükselme - rakip memleketler umumî fiat seviyelerinde aynı derecede bir yükselme olmaması veya - o memleketin dünya piyasalarında kendi ihraç mallarının fiatlarını dikte edecek şekilde tam veya semi monopol vaziyetinde bulunmaması halinde - sanayi memleketlerini ihracat bakımından müşkil duruma sokmakta; ihracatın daralması nisbetinde de dahilî istihsalde azalma ve yer yer işsizlik çöpleri görülmektedir. Yani mahdut enflasyon bir bakıma gayesinin tam aksi neticeler vermektedir.

Dahili fiatların yüksekliği dış ticarete liberasyon olması halinde dahili talebi normal şekilde memlekette istihsal edilen mallardan dahi çekip daha ucuz dış mallara kaydırmaktadır. Bir kısım dahili istihsal talepsiz kalmaktadır. Bunların dışında enflasyonun tediye muvazenesi üzerinde masrafları artırmak ve gelirleri azaltmak bakımından diğer bilcümle tesirleri de müşahade edilmektedir. Bu şartlar altında zamanımız iktisatçılarının, 1930 yıllarının şartlarına uygun ve o şartların çocuğu olan bir kısım fikirlerden, bu arada mahdut enflasyon fikrinden de her gün biraz daha uzaklaşmalarını tabii görmek icabedecektir.

Az gelişmiş memleketlerin, nüfus artışlarının ihtiyaçlarını kavrayıp iktisaden kalkınmaları için kısa bir devrede büyük ölçüde yatırım yapmaları icabettiği; millî gelirden normal şekilde yapılan tasarrufların bu hacimde bir yatırımı finansmana kifayet etmiyeceği; binaenaleyh, aradaki boşluğu bir nevi mecburi tasarruf hareketi olan enflasyonla doldurmanın bir zaruret olduğu tezine gelince; bu tezin esaslarında da hakkile şüphe ve münakaşa edilebilecek bir çok nokta mevcut bulunmaktadır.

Tez ekseriya şöyle bir umumî muhakemeye istinad ettirilir. (12) Meselâ bir memlekette millî kapital yüz milyar lira, millî gelir 10 milyar lira ise ve nüfus yılda yüzde iki artıyorsa, denir ki; asgarî nüfus artmasının ihtiyaçlarını karşılamak üzere millî geliri her yıl en az yüzde iki, yani 200 milyon lira artırmak lâzımdır. Yüz milyarlık millî kapitalle 10 milyarlık millî gelir elde edildiğine göre millî gelirin her bir milyar lirası için 10 milyarlık kapital istimal ediliyor demektir. Şu halde Millî

(12) Bu tezin Harrod'un millî gelirden yapılması lâzım gelen yatırımlar mevzuundaki müşahedelerinden mülhem olduğu söylenebilir. Bakınız: Harrod R. F. towards a Dynamic Economics. MacMillan Co, Ltd. London 1949, Lecture one, the need for a dynamic economics. P. 22,

gelirde 200 milyon liralık bir artış sağlamak için yeni 2 milyarlık kapitale, bu kadar bir yatırıma ihtiyaç vardır. 2 Milyarlık yeni kapital 10 milyarlık millî gelirin % 20 si eder. Diğer bir deyişle, misalde nüfus artışının ihtiyaçlarını kavramak için her yıl millî gelirin en az % 20 sini yatırıma tahsis etmek lâzımdır. Adam başına düşen millî geliri daha da fazla yükseltmek istenirse millî gelirin % 20 den de yüksek bir nisbetini yatırıma ayırmak icabedecektir. Halbuki geri kalmış memleketlerde millî gelirden yapılan tasarruf nisbeti düşüktür. Zarurî yatırımla tasarruf hacmi arasındaki farkı enflasyon yolile menba yaratarak karşılamalıdır.

Bu muhakeme tarzında derhal müşahade edileceği üzere pek çok noksan ve hatalı cihet vardır. Bir kaç noktaya kısaca işaret edelim. Evvelâ Millî kapital nasıl hesap edilecektir? Eğer bu hesaba her nevi alet ve makine yanında asırlardan beri birikmiş binaların ve arazinin de değeri katılacaksa bazı hallerde millî kapital millî gelirin misalimizdeki gibi sadece 10 misli değil belki 100 misli bulunabilir. Bu takdirde nüfusta % 1 bir artış için dahi millî gelirin % 100 ünü yatırıma tahsis icabedecektir. Bu muhakeme tarzına göre millî kapitalin millî gelire nisbeti ne kadar büyük olursa, yani bir memleket ne kadar zengin ve mücehhez olursa o memleketin durumu o kadar müşkil demektir! Aynı muhakeme ile millî kapitali sıfır amma bir miktar millî geliri olan en fakara bir memleketin en iyi vaziyette olacağı neticesi çıkmaz mı? Diğer taraftan millî istihsalı yalnız millî kapitale bağlamıya ne lüzum vardır? İstihsalin amili sadece kapital midir? Say'ın ve tabiatın imkânlarının istihsalde rolü yok mudur? İddiada nüfus artışı adeta menfi bir unsur olarak düşünülmektedir. Halbuki memleket nüfusuna katılan her yeni fert millî istihsal bakımından potansiyel bir kudret demektir. Her ferdin bir ağzı yanında iki kolu ve bir de kafası vardır. Millî sermayede hiç artış olmasa dahi artan nüfus mevcut kapitali daha teksifi kullanarak icabında hiç kapital kullanılmıyarak da millî istihsalin artmasına yardım edebilir. Nüfus artışı millî kapitalin daha teksifi daha rasyonel kullanılmasını mümkün kılabilir. Kısaca External Economies mümkün olur. Ayrıca millî istihsalı artırmak için muhakkak fiziki yatırıma, masraf ihtiyarına ne lüzum vardır? İstihsal metodlarında ufak değişikliklerle istihsalde mühim artışlar sağlandığı çok zaman görülmemiş midir? İddiada yeni yatırımların verim bakımından mevcut kapitalle aynı derecede olduğu farzedilmektedir. Halbuki teknik terakki ile müterafik olarak yeni alet ve makinelerin verimi eskilerle kıyaslanamıyacak derecede artmaktadır. Binaenaleyh verimi yüksek yeni makinelere nisbeten ufak yatırımlarla büyük neticeler istihsal etmek mümkün olabilir.

Yukardaki mülâhazalar az gelişmiş memleketler zaviyesinden ele alındıkları takdirde daha da büyük bir kuvvet kazanmaktadırlar. Az

gelişmiş memleketlerde gerçi millî gelirden yapılabilen tasarrufların hacmi ufaktır, fakat ekseriya bu memleketlerde yatırımların marginal verimi o kadar yüksektir ki, iyi tevcih ve tevzi edilmiş ufak yatırımlarla hatta hiç bir masraf yapılmasına dahi lüzum kalmadan istihsal metodlarındaki basit değişikliklerle millî gelirden sür'atle büyük artışlar sağlanabilmektedir. Basit bir ifadeyle, bu memleketlerde meselâ amele küreğini bile nasıl tutacağını bilememekte; memlekette yeni bir masraf yapılmadan derhal istihsale sokulabilecek geniş topraklar, atıl imkânlar mevcut bulunmaktadır. Diğer taraftan az gelişmiş memleketlerde istihsal metod ve vasıtaları çok defa o kadar iptidaidir ki modern vasıtalar o memleketin istihsal tekniklerinde bir manada Revolution yaratmakta ve istihsalı eski seviye ile kıyaslanamıyacak kadar artırmaktadır. Kısaca; az gelişmiş memleketlerde tasarruf hacmi ufaktır, fakat bu ufak tasarruf hacmini iyi kullanarak o kadar bir yatırımla büyük neticeler istihsal edebilmek mümkündür. Gerçekten, az gelişmiş memleketlerde ilk yatırımların bu yüksek verimliliği olmasaydı, insanlığın tekâmül imkânından ümit kesmek icabederdi. 17-18 inci asır İngilteresi gerek millî gelir, gerek tasarruf hacmi bakımından her halde 20 nci asrın iktisaden az gelişmiş tesmiye edilen bir memleketinden, meselâ bir Cenubî Amerika Devletinden daha ileri değildi. Fakat İngiltere kalkınmıştır. Çünkü o devrin İngilteresinde ufak yatırımlar, yeni icat bir kaç makine muhtemelen büyük neticeler vermiştir.

İlk yatırımların, istihsal usul ve metodlarında büyük masraflara girmeden yapılabilecek tekâmüllerin yüksek verimliliği bakımından muhtelif az gelişmiş memleketler arasında bazı farklar olabilmesi tabiidir. İlk yatırımlar, nüfus kesafeti az, geniş bereketli topraklara ve toprak altı servetlerine sahip memleketlerde; nüfus kesafeti çok fazla, artış nisbeti çok yüksek, fakir topraklı memleketlere nazaran daha fazla netice verebilir. Fakat umumî olarak az gelişmiş memleketlerin, ilk yatırımların verimliliği bakımından verim grafiğinin henüz yükselen kısmında oldukları söylenebilir. Bu müşahadeler az gelişmiş memleketlerin kalkınmaları mevzuunda mühim bir noktayı ön plâna çıkarmaktadır. Bu memleketlerde gerçi millî gelirden yapılan tasarrufların hacmi nisbî olarak ufaktır. Fakat, yatırımlar en yüksek verimli sahalara iyi tevcih ve kordine edildiği takdirde (13) tasarrufların ufak hacmine rağmen istihsalde çok büyük neticeler almak mümkün olabilir. Bu bakımdan basit Generalization'larla, az gelişmiş memleketlerde normal tasarrufların bir kalkınmayı finanse etmeye kifayet etmeyeceği, enflasyona gitmenin mutlaka zarurî olduğu gibi fatalist neticelere varmaya; bu kadar bedbin

(13) Az gelişmiş memleketlerde yatırımlarda plân, hesap ve koordinasyon bu bakımdan hayatî bir ehemmiyet taşımaktadır.

olmaya lüzum yoktur. Az gelişmiş memleketler kendi imkânlarıyla de büyük neticeler istihsal edebilirler. Ancak bu az gelişmiş memleketlerin mutlaka kendi imkânları içinde kalmaları lâzım geldiği manasına alınmamalıdır. Bu memleketlerin millî gelirlerinden sağladıkları normal tasarrufların fevkinde ne kadar fazla yatırım yapabilirlerse kalkınmalarının da o kadar büyük ve sür'atli olacağı tabiidir. (14).

Bir memleketin Millî gelirinden sağlanan normal tasarruflar fevkinde yatırım yapabilmek için istifade edebileceği menbalar arasında dış yardımlar, her nevi; bilhassa orta ve uzun vadeli dış krediler ve yabancı sermaye akışı sayılabilir. Bir diğer ihtimal o memleketin fazla yatırımlarını finansmanda varsa altın ve döviz rezervlerinden istifade etmesidir. Fazla yatırımları finanse edebilmek için enflasyon bir menba olabilir mi? Her yeni yatırımın basitçe; bir iç tediye bir de dış tediye icabettiren iki kısmı olduğu söylenebilir.

Sırf iç tediye cephesinden bakıldığı zaman enflasyon fazla yatırımları finanse edebilmek için, millî gelirden yapılan normal tasarruflar fevkinde yeni menbalar yaratıyor gibi görünmektedir. Gerçi her yeni yatırım bir kısım yeni makineyi, çimentoyu, taşı ve saireyi; kısaca bir kısım yeni mal ve hizmetlerin mevcudiyetini icabettirir. Enflasyon da, basit bir ifadeyle matbaalarda para basmakla veya banka kredilerini genişletmekle bir memlekette bu menbalar yoktan var edilemez. Enflasyonist hareketle yaratılan şey sadece bir yeni iştira gücü, yeni bir efektif taleptir. Fakat bu yeni iştira gücünün yeni fazla yatırımlara lüzumlu reel menbaları sağlayabilmek bakımından iç ekonomide iki türlü tesiri olabilir.

Enflasyon mevcut istihsalden normal tasarruflar dışında, daha büyük bir kısmı halkın istihlâkinden çekerek, yatırıma sevk edebilir ki, enflasyonların da kısa devrede iç ekonomide fiatları yükseltmek suretile yaptıkları hakikatte budur. Enflasyon umumî tasarruf hacmini artıran, bir nevi cebri tasarruf şeklidir.

Enflasyonun cebri tasarrufla, millî gelirden normal tasarruflar fevkinde daha büyük bir kısmı fazla yatırımlara çekebilmek tesiri yanında,

(14) Bu fikre bir ihtirazi kayıt şu olabilir: Az gelişmiş memleketlerin kısa bir devrede geniş ölçüde fiziki yatırıma girişebilmeleri için muayyen bir tekâmül seviyesine erişmiş olmaları lâzımdır. Çünkü her yatırım bir miktar yeni işçiyi; teknisyeni, makinisti, idareciyi... ilâhir icabettirir. Bu mevzularda geniş bir yatırım hareketinin ihtiyacını karşılayacak kadar yetişmiş eleman yok ise yatırımlarda bottleneck'ler doğabilir; enerjiler israf edilebilir. Bu bakımdan her az gelişmiş memleketin geniş ölçüde fiziki yatırımları kısa bir devrede realize edebilmekte ayrı bir masedebilme kabiliyeti olduğu söylenebilir. Yukarıki mülâhazalar az gelişmiş memleketlerin kalkınmalarında teknik eleman yetiştirilmesinin ve sosyal ve kültürel sahaya yapılacak yatırımların ehemmiyet ve zaruretini de belirtmektedir.

cemiyette mevcut atıl istihlal güçlerini harekete getirmek bakımından da bazı tesirleri olabilir. Böylece umumî mal ve hizmet istihsalinin artmasına yardım edebilir.

Kısa devrede, enflasyonist iştirâ güçlerinin ekonomide işleyişleri daha ziyade umumî fiat seviyesini yükselterek cebri tasarruf yolule millî istihsalin daha büyük bir kısmını yatırıma sevk etme tarzında olur. Atıl menbaların harekete gelmesi suretile istihsalin artması ise ekseriya bu ilk tesirden sonra tedricen meydana çıkar. Ancak enflasyonun, gerek cebri tasarrufla umumî tasarruf hacmini arttırabilme gerek istihsalî teşvik edebilme kabiliyeti, enflasyonun gayet mahdut ölçüde kalmasına bağlıdır. Enflasyon biraz ileri götürülürse halkta tasarruf arzusunu zayıflatarak millî tasarrufun hacmini azaltabilir veya asgari tasarrufları gayri müsmir sahalara kaçmaya zorlayabilir. Bu ise enflasyonla güdülen, yatırıma tahsis edilebilecek tasarruf hacmini arttırma gayesinin tam aksi bir neticedir. Diğer taraftan aşırı enflasyonlar ticaret ve sanayi az kârlı normal istihlal mevzu ve hizmetlerinden alıkoyup spekülasyona sevk suretile, umumî istihsalin artması yerine düşmesi neticesini de doğurabilir. Enflasyonun böyle menfi neticeler tevliit eden kuvvetli bir hale inkilâp etmesi ise uzak bir ihtimal değildir. Enflasyon kolay bir yoldur. Bir kerre ufak ölçüde başlayınca kolayca suistimal edilebilir. Bütün iktisat tarihi bunun misallerile doludur. Diğer taraftan normal ve hafif şekilde başlayan bir enflasyon çok def'a, maliyetlerin yükselmesiyle zaruri olarak şiddetli bir enflasyona sürüklenmek zorunda kalmaktadır. Dahilde daha fazla yatırımları finanse edebilmek için enflasyondan istifade imkânı düşünülürken bu yolun gayesinin tamamen aksi neticeler veren şiddetli bir hale dökülmesi tehlikesi daima göz önünde bulundurulmalıdır. Bu tehlike yanında, mutedilde olsa bir enflasyona karşı şu mahzurlarda öne sürülebilir:

Enflasyon fiatları yükseltmek suretile bir kısım sınıfların aleyhine işlemektedir. Bu haksız bir neticedir. Enflasyon kolay bir yol olduğundan çok def'a elde mevcut menbaların iyi bir plân içinde en müsmir sahalara tevcih edilmesi zaruretini gözden kaçırmaktadır. Halbuki millî gelirden normal şekilde yapılan tasarrufların çeşitli yatırımlara etrafli, koordine bir plân içinde gayet dikkatli bir şekilde tevcih ve tevzi edilmesi az gelişmiş memleketlerin iktisadî kalkınmaları bakımından hayati bir ehemmiyeti haizdir. Aynı şekilde kolay bir usul olan enflasyon yatırımların tabii bir finansman menbağı olan millî gelirden yapılan normal tasarrufların arttırılması, kısaca tasarrufu teşvik için alınabilecek tedbirlerin ehemmiyet ve zaruretini de gözden kaçırabilir.

Hulâsa edilirse; az gelişmiş memleketlerde sırf iç tediyeler zaviyesinden mütalâa edilmek kaydile hafif enflasyonların, cebri tasarruf

yolule umumi tasarrufu arttırmak ve atıl istihsal güçlerini faaliyete sevk etmek bakımından bazı faideleri olduğu söylenebilir. Bu faidelerine mukabil ise usulün bazı mahzurları vardır. Usul, az gelişmiş memleketlerin kalkınması bakımından hayati ehemmiyet taşıyan bazı noktaların gözden kaçmasına sebep olabilir. Ve bilhassa usulün heran tehlikeli bir şekle dökülmesi tehlikesi mevcuttur. Bu takdirde ise usul istenilenin tamamen aksi neticeler vermektedir.

Enflasyon en hafif şekli ile ve sırf iç tediyeler zaviyesinden dahi tehlikeli bir ilâçtır. Mevzu dış tediyeler zaviyesinden ele alındığı takdirde ise enflasyon aleyhinde yukarıda kaydedilen müşahedeler daha da kuvvet kazanmaktadır.

Enflasyon yolu ile, memleketin normal tasarrufları ve imkânları fevkinde yapılmak istenilen her yeni yatırım münhasıran dış memleketlerden getirilmesi icap eden bir kısım mal ve hizmetlere ihtiyaç gösterebilir. Bu mal ve hizmetleri ithal edip yatırımı fiiliyata geçirebilmek için ise yeni dış tediye imkânlarına ihtiyaç vardır. Enflasyon bu dış tediye vasıtalarını yaratamaz. Şu halde enflasyonla normal tasarruflar fevkinde bir kısım yeni yatırımlara girişebilmek ve bunları gerçekleştirebilmek yek nazarda, memleketin elinde evvelden birikmiş dış tediye imkânları olmasına veya bu imkânların yeni dış yardımlar, krediler, sermaye akışlarıyla sağlanabilmesine bağlıdır. Enflasyonla finanse edilmek istenen fazla yatırımların dış tediye imkânlarına bağlılığı yalnız orijinal yatırımların münhasıran dıştan getirilmek icabeden mal ve hizmetleri için de değildir. Normal şekilde dahilde istihsal edilmekte olan bir kısım mal ve hizmetleri de, bunlara karşı içte yeter derecede talep mevcut olduğundan, hariçten getirmek icap edebilir. Diğer taraftan yukarı kısımlarda etrafiyle izah edildiği üzere, bidayette enflasyon kanalı ile muayyen yatırımları finanse etmek gayesiyle ekonomiye çıkarılan fazla iştirak güçleri, her sarf edilişlerinde umumi ithal taleplerini arttırıp ihracatı azaltmaktadırlar. Enflasyonun işleyebilmesi için elde bütün bu artan dış tediye ihtiyaçlarını karşılayabilecek döviz ve altın rezervleri olması veya yeni dış tediye imkânları temin edilmesi lâzımdır. Bu imkânlar yoksa hafif de olsa bir enflasyon siyaseti gayesini temin edemiyebilir ve ihracat ile tediye muvazenesindeki diğer gelir kalemlerini daraltıp dahilde fiyat yükselmeleriyle ekonomiyi fasit bir daireye sokabilir.

Hülâsa edilirse; enflasyonist bir genişleme politikasıyla bir memlekette memleketin normal tasarruf ve yatırım imkânları fevkinde yatırım yapabilmek, ancak o memleketin elinde birikmiş bir takım dış tediye imkânlarının mevcut olmasına veya dış yardımlar, krediler, sermaye akışlarıyla yeniden temin edilebilmesine bağlıdır. Bunlar olduğu takdirde ki enflasyonla bir yatırım hareketine girişebilmek mümkün olur. Tek başına enflasyon bizatihi bir imkân yaratamaz.

Yukarıki mülâhazalar, elinde bir miktar altın ve döviz rezervi bulunan, hariçten yardım alan veya dış krediler temin edebilen bir memleketin derhal bir genişleme politikasına girişebileceği mânasına alınabilir mi? Bu mülâhazalar herhalde elinde bu imkânlar olmayan bir memleketin enflasyon politikasından içtinap etmesi neticesini vermektedir. Bunun zaruretini belirtmektedir. İmkânlara dayanılarak girişilmiş bir enflasyon politikası hakkında verilebilecek hüküm ise bu politikanın icra tarzına, koordinasyon şekline, şiddet derecesine, vasıtalarına ve dış borçlanmaların şartlarına göre değişecektir.

Enflasyon politikasıyla elde mevcut altın ve döviz rezervlerinin erimesi, dış borçlanmalara girişilmesi memleket için büyük bir fedakârlık demektir. Bu fedakârlığın karşılığında ne kadar iyi, verimli sahalara ve ne kadar koordine bir şekilde yatırım yapılmışsa politikanın meşruiyeti o kadar fazla müdafaa edilebilir. Aksi olarak memleketin pek kıymetli dış tediye imkânları bir takım fuzuli, lüks, verimsiz politik yatırım mevzularında ne kadar çok israf edilmiş; koordinasyonsuz hareket edilerek ne kadar çok enerji israfına imkân verilmişse politikanın meşruiyeti o kadar azalır. Yatırım politikasının değerlendirilmesinde, yatırımların dış tediyeleri azaltacak veya dış gelirleri çoğaltacak mevzularda yapılmış olup olmaması da ayrıca göz önünde bulundurulacak bir noktadır.

Yatırım maksadiyle girişilmiş bir genişleme politikası yukarı kısımlarda da izah edildiği üzere vatandaşların nominal gelirlerini arttırdığından istihlâk maksatları için ithalât taleplerini yükseltmektedir. Dış ticaret politikasıyla bu istihlâk maksadiyle artan ithal taleplerinin ne kadar büyük bir kısmına realize edilmek imkânı verilmişse; yani memleketin dış tediye imkânları ne kadar çok istihlâk maksatları için israf edilmişse expansion politikasının meşruiyeti o kadar zayıflar.

Aynı şekilde enflasyonist genişleme politikası normal işlemesine bırakıldığı takdirde ihracatı ve alelumum dış gelirleri azaltmaktadır. ihracatı teşvik edecek bir takım tedbirler alınmıyarak (15) enflasyonun dış gelirleri daraltmasına ne kadar çok imkân verilmişse, politikanın maliyeti o kadar yüksek, binaenaleyh müdafaa imkânı o kadar az olacaktır.

Expansiyonist genişleme politikasının değerlendirilmesinde dış borçlanma şartları da mühim bir unsurdur. Hariçten borçlanmalar ne kadar uzun vadeli ve düşük faizlerle temin edilebilirse, politikanın müdafaasının o kadar kolay olabilmesi tabiidir. Aksi olarak hariçten uzun vadeli ucuz krediler temin edilemiyor, buna mukabil krediler ancak mühim fiat

(15) Bu mevzuda mühim tedbirlerden biri kambiyo kuru politikasıdır. Elastiki bir kambiyo kuru politikası enflasyonist politikanın tediye muvazenesinin gelir kalemleri üzerindeki tesirlerinin tahfifine yardım edebilir. Bu politikanın dış gelirler üzerinde de faydalı olabilir.

farklariyle, aşırı faizlerle ve kısa vadeli tediye şartlariyle bulunabiliyorsa enflasyon politikasının meşruiyeti o rütbe zayıflar.

Hüküm vermede göz önüne alınması lâzım gelen son bir nokta enflasyon politikasının ne derece devam ettirildiğidir. Eğer bu politika dış yardımlar kullanılarak, hariçten oldukça iyi şartlarla bir takım krediler temin edilerek ve kısmen de memleketin altın ve döviz rezervleri sarf edilerek devam ettirilmiş ve bu noktada durulmuşsa; yukarki mülâhazalarda göz önün alınmak kaydıyla politikayı belki müdafaa edebilmek mümkün olabilir. Fakat enflasyon politikasında bu noktada durulmayıp devam edilmiş ve meselâ harice ağır şekilde borçlanıldığı gibi döviz ve altın rezervleri memleketin dış ticaretindeki mevsimlik tahavvüllerin ihtiyacını dahi karşılamıyacak bir seviyeye düşürülmüş veya hiç altın ve döviz rezervi kalmamışsa politikayı artık objektif ölçülerle müdafaa edebilmek imkânı kolayca bulunamayacaktır. Bundan da daha ileri ihtimaler olabilir. Meselâ enflasyon politikası o kadar şiddetle ve o kadar uzun müddet devam ettirilmiştir ki memleket harice ağır şekilde borçlanmış, altın ve döviz rezervleri tamamen erimiş ve dış gelirler son derece daralmış; bu dar gelirlerle ekonominin ham madde, yedek parça, yenileme malzemesi gibi normal ihtiyaçlariyle evvelce başlanmış çeşitli yatırımların tamamlanmaları için lüzum hissedilen ihtiyaçları ve vadesi gelen dış borçlar taksitlerini tamamen karşılamak imkânı kalmamış ve harice bir kısım tediye ifa edilemiyerek dış ticarete Involonter borçlar biriktirilmiş olabilir. Bu şartlar içindeki bir ekonomide memleket parasının resmî kambiyo rayici ile serbest piyasada cari kurlar arasında büyük farklar olması ve bu farkların dış ticaretteki müşkülleri bizatihi arttıran bir amil olarak ortaya çıkması tabiidir. Böyle bir ekonomi acil ve radikal tedbirler alınmasını gerektiren bir buhran içinde demektir. Bu şartlar altında enflasyonist politikaya devam edildiği takdirde ekonominin içinde bulunduğu müşküllerin daha fazla artması tabiidir. Evvelce başlanmış yatırımların yakında verim vereceğini iddia ederek dahi bu politikaya devamı meşru gösterebilmek zordur. Çünkü evvelce başlanmış yatırımlardan gelecek yeni verimler belki, ancak içinde bulunulan müşküllerin bir derece hafiflemesine yardım edebilir. Yeniden enflasyona devam edildiği takdirde ise zamanla belki olacak bu hafiflemeler de ortadan kalkacaktır (16). Diğer taraftan enflasyon politikasiyle bir netice

(16) Yukarki müşahedeler mevzu bahis ekonominin tamamı için yapılmaktadır. Bu arada bazı sahalara pek fazla yatırım yapılmış olması neticesinde yatırımların faaliyete geçmesinden sonra bu sahalarda ihtiyaçların tedricen karşılanması; hattâ elde ihtiyaçlar fevkinde bir takım stoklar birikmesi olabilir. Amma diğer taraftan ekonominin pek çok normal ihtiyacı yine karşılanmamış halde kalacaktır. Bu şartlar altında bir mevzuda bir bolluk olması yukarıda yapılan müşahedelerin reddinden çok; umumî investisman programındaki koordinasyonsuzluğa ve enerji israfına bir delil olarak ele alınmak icabedecektir.

alabilmek ve meselâ yeniden başlanacak yatırımları gerçekleştirip tamamlamak da mümkün olamayacaktır. Çünkü tetkik mevzuu misalde memlekette dış tediye imkânları o kadar daralmıştır ki bu imkânlarla evvelce başlanmış işleri bile tamamlamak mümkün olamamaktadır. Hat-tâ vadesi gelen dış kredi taksitleri ödenememekte; ekonominin ham madde, yedek parça yenileme ihtiyaçları... dahi lâıyıkı veçhile karşılanamamaktadır. Yeniden girişilen enflasyon bu dar gelirleri biraz daha daraltacaktır. Bu şartlar içinde dahi misal olarak alınan memlekette başlanacak yeni yatırımların bir kaçını tamamlayıp övünebilmek imkânı olmaz mı? Bu imkânın olması pek muhtemeldir. Nihayet o memleketin dar da olsa bazı dış gelirleri, imkânları vardır. Bu imkânlar zorla bir araya getirilip yeni yatırımlara tahsis ettirilerek bunlar tamamlanabilir. Ama bu tamamlama evvelce başlanmış ve üzerlerine bir sürü servet ve emek akıtılmış yatırımların daha uzun müddet tamamlanamaması bahasına olacaktır. Bu arada dar imkânlar yeni yatırımlara ayrıldığından ekonominin yenileme ve işleme imkânları karşılanamayacaktır. Yeni bir kaç proje belki tamamlanmış olacaktır. Fakat nesillerin emek ve fedakârlık mahsulleri olan mevcut tesisler kapasiteleri altında çalışacaklar ihtimal ki tamamen de duracaklardır. Yine aynı şekilde vadesi gelen dış borç ve kredi taksitleri vadesinde ve tam olarak ödenemeyecektir. Bu da memleketin dıştaki itibarını; ucuz fiatlarla iyi mal ve iyi şartlarla kredi almak kabiliyetini azaltacaktır. O memleketin dış ticareti muhtemelen biraz daha arzu edilmeyen sahalara ve şekillere teveccüh edecektir. Bunların yanında, tabiatıyla yükselen dahilî fiatların iç ekonomide ve sosyal sahadaki tahripkâr tesirleri daha büyük bir şiddetle devam edecektir.

Bütün bu müşahedeler bir noktaya işaret etmektedir. Böyle bir ekonomi için artık, hafif de olsa her türlü enflasyon temayülünü önlemek ve memleketin bozulan iç ekonomik düzeniyle dış tediye münasebetlerini yeniden nizama sokmak üzere radikal ve şümüllü bir takım tedbirler almak zamanı gelmiştir...

Kemal KURDAŞ